

K R I T I K A

Josip Osti

*Kosovelov prst ali harmonizacija disharmonije***Srečko Kosovel: IZBRANE PESMI**Izbral in spremno besedo napisal Matevž Kos. Mladinska knjiga,
Ljubljana 1997 (Knjižnica Kondor, zv. 280)

Končno je leta 1997 v reprezentativni knjižnici Kondor založbe Mladinska knjiga, ki jo ureja Aleš Berger, izšel tudi izbor pesmi Srečka Kosovela. Kosovelove pesmi je izbral in spremno besedo napisal Matevž Kos, ki je pred nekaj leti v isti knjižnici podobno uredil knjigo izbranih pesmi Vena Tauferja z naslovom *Nihanje molka*. Matevž Kos, avtor knjige literarnih spisov *Prevzetnost in pristranost*, ki je izšla leta 1996, pripada mlajši generaciji literarnih kritikov in esejistov. Zato bi na začetku svojega teksta rad ponovil ugotovitev, ki sem jo prej nekje izrekel ali zapisal, da se mi zdi odločitev urednika Bergerja, da izbore pesmi slovenskih pesnikov in spremne besede zaupa mlajšim interpretom slovenske poezije, hrabra in večstransko koristna. Predvsem zato, ker je posebno v umetnosti in recepciji le-te dragocen vsak preprih. Ali kot pravi ljudski pregovor: "Ko ne bi bilo vetra, bi pajki nebo premrežili." Drugačen vpogled v literaturo, mladostniški pa je po navadi takšen, prinaša nenadomestljivo svežino. Takšno, ki nas, posebno takrat, ko se s povedanim v popolnosti ne strinjamo, vedno znova prisili, da preverimo svoja gledišča, jih še bolj utrdimo ali pa spremenimo. V takšne obravnave uvrščam tudi Kosov način branja

Kosovelove poezije oziroma njegov poskus, da ugotovi, kaj je danes za sodobnega bralca živo, kaj pa mrtvo v pesnikovem opusu.

Matevž Kos je spremno besedo naslovil z vprašanjem Kako brati Kosovela?. Samo vprašanje razkriva njegovo začetno dilemo in ga umešča onkraj namišljenih vsevednežev, kakršnih je posebno med literarnimi kritiki veliko, med njimi jih nemalo govori oziroma piše bolj s sovraštvom kot z ljubeznijo do literature. Na začetku se mu ponujata dva odgovora. Ali kot sam pravi: "Prvi odgovor gre nekako v tej smeri, da moramo literarni tekst, v našem primeru Kosovelovo poezijo, brati na novo, zunaj utečenih razlag in nakopičene vednosti, kot jo posredujejo zlasti učitelji in učbeniki." "Druga razlaga je na prvi pogled manj drzna, prav nič 'subverzivna'. Zagovarja ravno nasprotno stališče. Nujna podlaga našemu razumevanju kakega avtorja in njegovih prizadevanj je celota vednosti, ki je o njem shranjena v arhivih raziskovalcev, zlasti literarnih zgodovinarjev." Obe možnosti imata tudi slabosti. Prva lahko zapelje, kot pravi, v "svojevrsten dogmatizem svobode". Druga pa lahko pripelje do tega, "da nam namreč ne gre več za branje teksta kot žive literature, ki bi lahko nagovorila tudi današnjega bralca ali ga morda celo, kot radi pravimo, eksistencialno pretresla, ampak je naš namen, čeprav (si) ga neradi priznamo, ta, da izbrani avtor čim bolj nemoteno počiva v svojem pesniškem grobu na Parnasu". Kos v nadaljevanju poskuša odgovoriti na začetno vprašanje, zastavljeno na križišču teh dveh nasprotnih si poti. Z zavestjo o nevarnosti obeh, da ga kot bralca in hkrati tolmača pesniškega teksta in širšega konteksta raznovrstnega in s časom šele razkrivanega celotnega opusa tega prezgodaj umrlega pesnika lahko zapeljeta na stransko pot ter oddaljita od pesmi in samega sebe, se sprehaja enkrat po eni, drugič po drugi. Gre za kompromisno rešitev oziroma za dvotirno uporabo metode tez, antitez in sintez, na katerih je zgrajen njegov fragmentarno mozaični, hkrati informativni in analitični esej, v katerem naletimo na več brezkompromisnih in zanimivih mnenj. Posebno ko Kos iz neposredne bližine prisluhne utripu Kosovelove pesmi in v njej in okrog nje ne išče potrditve kakršnih koli apriornih literarnoteoretičnih ali filozofičnih premis in postulatov iz zaklada svojega predznanja. Res je, da pri tem večino izhodiščnih premis in postulatov uporablja le hipotetično, ne pa tudi kategorično. Za njegovo razumevanje in tolmačenje poezije na splošno lahko rečemo, da je svojevrsten

vid filozofske hermenevtike, bolj heglovske kot gadamerjevske ali adornojske proveniencie.

Kos ne spregleda tistega, kar so doslej ugotovili kritiki in literarni zgodovinarji. Preden se loti temeljitejšega branja, navaja celo "nekaj privajenih resnic": "da je pesnik umrl mlad in da je veliko pisal o smrti, da je eden osrednjih toposov Kosovelove poezije Kras – od tod sintagma o 'kraškem poetu'; ali pa da je njegov 'pesniški razvoj', kot pogosto slišimo, šel skozi nekaj 'zaporednih faz' oziroma slogovnih usmeritev, kot so 'impresionizem', 'ekspresionizem', 'konstruktivizem'; ali da se je Kosovel v svojem zadnjem obdobju približal socialistični ideologiji in postal 'pesnik revolucije'". Poudarja primer *Integralov*, ki so po prvi objavi leta 1967 več kot štirideset let po pesnikovi smrti (1926), ko je medtem že postal klasik slovenske poezije, odkrili še en njegov – konstruktivistično avantgardistični obraz. Omenja in komentira tudi zgodbo, ko je bila lani, ob peti obletnici osamosvojitve Slovenije, državna slovesnost naslovljena po Kosovelovi pesmi *Kons. 5* in je ta naslov izzval ostre reakcije in mnoga nestrinjanja. Opredeljevanja za ta naslov in proti njemu, tega seveda ni mogoče ne povezovati z odnosom nekaterih do Kosovelove poezije danes nasploh, bi bilo v takšnem tekstu mogoče neprimerno in odvečno, če Kosu ta peripetija ne bi bila izhodišče za lucidno primerjavo Kosovelove pesmi *Kons. 5* in Prešernove *Zdravljice*. Po njegovem mnenju razlika med tema pesmima ni samo to, da je ena "tradicionalna", druga pa "moderna". Oziroma razlika med njima "ni samo poetološka, slogovna in literarnosmerna – v načinu ubeseditve in organizacije pesemskega materiala –, temveč tudi 'svetonazorska'". Konstatira, da je usoda Kosovelovega opusa in njegove recepcije nenavadna, predvsem zaradi težav, za katere je "krivec" pesnik sam oziroma njegove raznovrstne pesmi in njegova poetika, natančneje povedano, njegov svetonazor, v katerem se prepletajo mnoga protislovja. Opaža, da "je med Kosovelovo pesniško prakso na eni strani in njegovimi načelnimi stališči, programatiko ter zahtevami na drugi strani nemalokrat celo nepremostljiva razpoka." V isti opombi ugotovi, da "razpor med resnico ideologije in resnico poezije postane 'integralen' del Kosovelove pesniške prakse". Pri tem, se mi zdi, premošča razdaljo med "lepo dušo" in "duhovnikom resnice" oziroma med estetskim in etičnim pri Kosovelu, ki je posebno pritegnila njegovo pozornost. Zanj "skupni imenovalc

Kosovelovega pesnjenja ostaja elementarni lirizem 'lepe duše', o kateri je govoril Hegel v *Fenomenologiji duha*, čeprav to sintagmo najdemo tudi že v starogrški poeziji in filozofiji. Največ pozornosti posveča Kosovelovemu paradoksu oziroma njegovi poeziji, v kateri se, čeprav je nastala le v štirih ali petih letih, srečujemo s prviniami impresionizma, ekspresionizma in konstruktivizma oziroma pesniških usmeritev s konca devetnajstega in začetka dvajsetega stoletja. Čeprav ni mogoče natanko ugotoviti, kdaj so posamezne pesmi nastale, je večina dosedanjih kritikov, interpretov in literarnih zgodovinarjev nekritično ponavljala zaporedja teh faz. Kos pravilno ugotavlja, da se "Kosovelove pesmi takšnemu strogo teleološkemu pogledu izmikajo". Njegov odgovor na vprašanje, "na čem temeljijo Kosovelove metamorfoze", je, da je "logika Kosovelovega pesnjenja namreč krožno spiralasta". Pravzaprav je bila sveder, ki je hkrati bliskovito prodiral globoko v pesnikovo notranjost in visoko v enako skrivnostna prostranstva nad njim, povezujoč pesnikovo dušo s kozmosom. Pri tem je objemal marsikaj okrog njega ali se ga tudi dotikal. Križišče duhovno-čustvene vertikale in zgodovinsko-družbene horizontale je točka, v kateri se v njegovih najboljših pesmih srečujeta eksistenca in esenca. Zdi se mi, da bi Kosovelov paradoks bil še bolj razviden, in trditev, da gre pri njegovem pesnjenju za logiko krožne spirale, še bolj okrepljena, če Kos ne bi bil iz svojega vidnega polja iz nepojasnjenih razlogov popolnoma izpustil Kosovelovih pesmi v prozi.

Anton Ocvirk je Kosovelove pesmi v prozi skupaj z *Integrali* uvrstil v drugo knjigo Zbranega dela leta 1974. Po izidu teh pesmi v mojem prevodu, ki so z naslovom *Človek za hribom* prvič v posebni knjigi izšle leta 1989 v banjaluški založbi Glas, so izšle s spremno študijo Janeza Vrečka tudi pri Založbi Obzorja leta 1991. Po Ocvirkovem mnenju so Kosovelove pesmi v prozi verjetno nastale leta 1924, čeprav tisto z naslovom *Spomladi odjadramo!* najdemo, recimo, že leta 1922 kot uvodnik v prvi številki časopisa *Lepa Vida*. K temu je treba dodati, da je v tem času, za svojo sestro, pianistko Karmelo, Kosovel prevedel tri pesmi v prozi Aloysiusa Bertranda, pobudnika te pesniške zvrsti v Franciji, ki jih je uglasbil Maurice Ravel (*Ondine – Vila, Le gibet – Vešala* in *Scarbo*). To nas, poleg drugega, na primer, Kosovelovega odnosa do bengalskega pesnika Rabindranatha Tagoreja, Nobelovega nagrajenca iz leta 1913, ki ga je v tem času prevajal Gradnik, prepričuje, da se je Kosovel zavedal posebnosti in možnosti pesmi

v prozi, tako pa tudi Ocvirk, ki jih je v Zbranem delu z razlogom ločil od kratke proze oziroma črtic.

Zdi se mi, da so v Kosovelovih pesmih v prozi variirani ne manj navdihnjeni in občuteno, jezikovno enako sveže in razkošno, a s specifično valovito melodioznostjo in utripajočo ritmiko, z mediteranskim ozračjem in kozmičnim objemom, z nežnim sfumatom in grenko aromo, mnogi motivi njegove impresionistične in ekspresionistične, pa tudi konstruktivistične poezije. Pesmi v prozi potrjujejo, poleg zunanjih strukturalnih razlik, notranjo enotnost celotnega njegovega pesniškega opusa, konsistentnost, ki je ne kali, temveč celo utrjuje njegovo hkratno večkratno pesniško življenje. Kosovelova poezija, kot to kaže njegova dediščina, obogatena z dolgo neznanimi *Integrali*, ki so, zgodovinsko retrospektivno gledano, brez dvoma eden izmed najzanimivejših evropskih avantgardističnih opusov nasploh, nas prepričuje o pesnikovi umetnosti sožitja nasprotij. Kos je pokazal na ta fenomen, predvsem vzporejajoč Kosovelovo poezijo z njegovimi esejskičnimi, publicističnimi in drugimi teksti. Nekateri med njimi, *Kriza* in *Pismo*, skupaj z nekaj pismi Fanici Obidovi, so dodani in natisnjeni na koncu zbora.

Čeprav v pismih sestri Karmeli najdemo več Kosovelovih mnenj o njegovem lastnem delu in umetnosti nasploh, zvemo iz pisem Fanici Obidovi nekaj značilnih pesnikovih pogledov, ki jih Kos navaja ali parafrazira v svoji študiji, z njimi soglaša ali polemizira. V enem izmed pisem, recimo, Kosovel pravi, da ne ve, zakaj živi, in dodaja: "Jaz delam; toda moje stremljenje po harmoniji se razbija v disharmoniji nad samim seboj." V drugem, da je spoznal dvojno logiko: "Svojo logiko, ki je radikalno konsekventna, in življenjsko logiko, ki je nelogična. Tako sem postal paradoksen." V tretjem, da mu je ostala le "vera v človečanstvo". V četrtem, da je žena zanj "dobra kot smrt in lepa kot življenje", da, to najdemo tudi v njegovih verzih, "samo ena pot je: iz kaosa v kozmos: iz borbe v smrt", ter da živi "mogoče radi enega toplega žarka sonca". In tako naprej. V tekstu *Kriza*, v katerem diagnosticira, da Evropa umira, zagovarja upor proti demonskim silam kapitalizma s pomočjo, kot se pesniku edino spodobi, nove ali moderne umetnosti. Po njegovem je ekspresionizem nastal iz zavesti, da je bil "človek, kot posebljeni etos" "edina luč" v povojnem kaosu in mraku. Ne privoljuje v ničejansko pozicijo "onkraj dobrega in zlega", temveč

človeka vidi "sredi dobrega in zlega". Verjame, da gre razvoj umetnosti dalje. Zanimivo se mi zdi njegovo novo videnje medodnosa vsebine in oblike: "Razlika med vsebino in obliko v umetnosti izgine za vselej v muzej estetikov; vsebina se hoče izražati v živi, svobodni organični obliki, biti hoče vsebina in oblika obenem, odtod konstruktivizem." Posebno tisti, ki so brali Ingardna, vedo, da problem odnosa vsebine in oblike ostaja še vedno večpomenska uganka, vendar to pesnikovo mnenje, ki je v soglasju s sodobnimi gledanji na neločljivost vsebine in oblike, pa tudi njemu podobna, bralcu lahko pomagajo, tako kot Kosova spremna beseda, da poskuša najti svoj odgovor na vprašanje: "Kako brati Kosovela?"

Kosov izbor Kosovelovih pesmi, ko ga primerjamo z izbori sodobnih, živečih pesnikov, ki so izšli v Kondorju, je skromnega obsega. Vendar zaradi vanj uvrščenih zares reprezentativnih pesmi to ne vpliva usodno na vtis, da gre resnično za enega redkih pesnikov, ki so po svoje in prepoznavno, tudi kadar pesnijo o smrti, vdihnili življenje v slovensko besedo.